

given. Assumption of the family concept that is considered to be the leading topic in all poetic works of the writer has been made. The paper deals with the particular aspect of Taras Shevchenko's poetic heritage, consequently with only one image – family values – that in further investigations requires profound research and enlargement of thematic groups.

Key words: *family values, Christian ideals, a family, poetry, Kobzar, Taras Shevchenko, an image of a woman, Ukrainian Literature, a teacher-philologist, Literature lesson.*

УДК 376.352.04

Ю. А. Картава

Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова

ВИХОВНИЙ ВПЛИВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

У статті зроблений теоретичний аналіз проблеми виховного впливу музичного мистецтва на формування особистості дитини дошкільного віку. Автором зазначено, що розвиток дошкільника, становлення його як особистості – кардинальна для дошкільної освіти проблема. Музичне мистецтво має невичерпний потенціал впливу на внутрішній світ дитини, воно є своєрідним засобом спілкування, сприяє самопізнанню і самовираженню особистості, формуванню її світогляду, про що неодноразово наголошували письменники, композитори, педагоги, психологи, мистецтвознавці, вчені різних галузей. Музичне мистецтво має величезний виховний потенціал, використання якого сприяє формуванню особистості дитини дошкільного віку.

Ключові слова: *музичне мистецтво, музичне виховання, музика, діти дошкільного віку, гуманістичне, моральне, естетичне, національне виховання.*

Постановка проблеми. У сучасній системі освіти й виховання дітей дошкільного віку важливе місце займає мистецтво, яке є невід'ємною складовою людської діяльності та формування духовної культури. За допомогою мистецтва пізнається й оцінюється дійсність, поширюються філософські, політичні, етичні та інші ідеї, розвиваються творчі можливості людей, розкривається, узагальнюється, систематизується та передається історично складений досвід ставлення людини до дійсності.

Музичне мистецтво, як один із видів мистецтва, є засобом пізнання оточуючого світу й формування особистості [11]. За допомогою музики передаються почуття, емоції, настрої і думки людей, вона є своєрідним засобом спілкування, сприяє самопізнанню та самовираженню особистості, формуванню її світогляду.

Аналіз актуальних досліджень. На особливому значенні музики з-поміж інших видів мистецтва наголошував видатний український композитор М. Лисенко, який писав, що музика розвивається разом із розвитком найвищих ідеалів людності, іде в супроводі величних подій історичного життя, у супроводі розвитку релігійних ідеалів [2; 4]. Про вагомий вплив музики на процес формування особистості відмічав С. Смірнов – музика стає «... вираженням людської психіки, а також внутрішніх тенденцій розвитку

людського суспільства – моральних, ідейних, естетичних та інших» [7, 4–5]. Особливе місце у формуванні особистості, становленні її духовного світу завжди належало музиці. Про це висловлювався відомий французький письменник Віктор Гюго, який говорив: «три фактори мають вирішальне значення в успішному розвитку кожного народу: література, цифра і нота. Якщо література існує для нас як засіб спілкування, цифра – для мислення, то нота – для серця» [2, 5]. Проблема впливу музики на формування духовної культури особистості розглядалась у психологічних дослідженнях Л. Виготського, А. Готедінера, Б. Теплова.

В. Бехтерев підкреслював важливість музичного виховання з раннього дитинства, з метою формування й розвитку всебічно розвиненої особистості. У сучасних нормативних документах, а саме в Законі України «Про дошкільну освіту», Базовому компоненту дошкільної освіти, Державній базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку, Концепції розвитку дошкільної освіти на 2010–2016 роки визначено, що загальною метою виховання дітей дошкільного віку є всебічний розвиток дитини, формування базису її особистісної культури, за сприяння авторитетних дорослих гармонійно й різнобічно розвиватися як індивід, суб'єкт, особистість та індивідуальність. Розвиток дошкільника, становлення його як особистості – кардинальна для дошкільної освіти проблема. Одним із шляхів реалізації вищевказаної мети є залучення дитини дошкільного віку у процес музичного виховання, яке справляє потужний вплив на розвиток особистості дитини завдяки інтеграції складових виховання.

Метою нашої роботи є теоретичний аналіз виховного впливу музики на особистість дитини дошкільного віку в напрямі гуманістичного, естетичного, морального та національного виховання.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літературних джерел показав, що питання впливу музики на дітей різного віку, її значення в естетичному, розумовому, фізичному вихованні частково розглянуто в науково-методичних працях М. Басова, Н. Александрової, Н. Ветлугіної, А. Кенеман та ін. Окремі дисертаційні дослідження висвітлювали проблему виховного впливу музичного мистецтва у формуванні особистості дошкільника. Так, В. Кьоном було досліджено проблему виховання особистості дітей чотирьох-шестирічного віку в процесі індивідуальних музичних занять (1994 р.); використання української народної музики у процесі морально-естетичного виховання стало темою дослідження О. Аліксійчук (2000); місце музики в педагогічних технологіях естетичного виховання дітей 5–10 років – об'єктом дослідження Н. Фоломєєвої (2001 р.); проблемі музичного виховання дітей дошкільного віку в Німеччині присвячена робота І. Сташевської (2004); предметом дослідження І. Газіної стало формування першооснов національної свідомості в дітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики (2008); морально-

етичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору присвячена тема дослідження О. Кисельової (2009).

Особливості виховного впливу музичного мистецтва на особистість дітей із різними порушеннями психофізичного відображено в роботах учених-дефектологів Г. Волкової, І. Гудим, Л. Куненко, Л. Нафікової, О. Медведєвої, О. Яхніної та ін.

Л. Куненко зазначає, що серед різноманітних факторів, які активно впливають на гармонійний розвиток особистості сліпих, особливе місце належить музично-естетичним, як найбільш доступним видам діяльності. Для дитини з вадами зору музика є тим інформаційним каналом у різнобарвний світ естетичних звуків, який допомагає певною мірою компенсувати її неповноцінність, а подекуди й деформовані уявлення про навколишнє середовище через зміст музичних творів та засоби музичної виразності.

У напрямі *гуманістичного виховання* музичне мистецтво має невичерпний потенціал впливу на внутрішній світ дитини, формування її морально-етичних основ, становлення особистості в цілому. Поряд з іншими видами мистецтва, музичне, з його своєрідним способом відображення дійсності, забезпечує знайомство дитини з культурно-історичними традиціями народу, єдність із загальнолюдською культурою.

О. Медведєва зазначала, що через мистецтво дитина засвоює оточуючу дійсність, виражену в музично-художніх образах, пізнає загальнолюдські цінності, пов'язані з природою, людиною, предметами оточуючого світу. Гуманістичні цінності, засвоєні через музику, активізують почуття, емоції, переживання дитини, створюють умови для усвідомлення красивого й потворного, доброго та злого, любові й ненависті, допомагають емоційно-чуттєво та діяльнісно відгукуватися на них, забезпечують відчуття власної самооцінки, співпричетності з іншими людьми, адекватності комунікативних проявів [6].

Перетворення через музичне мистецтво загальнолюдських цінностей на особистісні, які мають прояв у життєдіяльності людини, стають тим ключовим моментом, який визначає значення музичного мистецтва у гуманістичному вихованні особистості [8].

Аналіз філософської, психологічної, педагогічної, мистецтвознавчої літератури на предмет *естетичного впливу* засобів музичного мистецтва на формування особистості, розвитку позитивних якостей, показано в дослідників різних галузей (А. Алексюк, О. Апраксіна, Л. Артемова, А. Артоболевська, Б. Асаф'єва, Л. Баренбойма, М. Євтух, Д. Кабалевський, Б. Кобзар, О. Кононко, К. Стеценко, М. Лазарєв, О. Лобова, В. Лозова, В. Мазепа, В. Передерій, Л. Подимова, В. Постовий, М. Шафнер, С. і В. Шацький, Б. Яворський). Вони підкреслювали важливу роль музики в естетичному розвитку й вихованні дітей різних вікових категорій і

наголошували, що спілкування з музикою формує в особистості активне творче естетичне сприйняття, музичний смак, виховує естетичне почуття, залучає до світу музичних культурних цінностей.

Г. Шевченко зазначено, що форми естетичного виховання розглядаються як необхідні сторони комплексного виховання, покликано забезпечити різнобічне формування цілісної особистості дитини. На думку В. Букіна, під впливом музики в людини формується естетична свідомість, естетичні здібності й уміння, засвоюється та передається досвід естетичного розвитку людства й можливість ущільнення його до рівня музичного образу, проявляються та реалізуються художні здібності й пов'язані з ними потреби, погляди, почуття, інтереси [8].

Н. Ветлугина наголошувала, що естетичне виховання дітей дошкільного віку повинно бути спрямоване на розвиток здібностей сприймати, відчувати й розуміти прекрасне, помічати гарне та погане, творчо самостійно діяти, долучаючись тим самим до різних видів художньої діяльності. Вона наголошувала, що естетичне виховання дошкільників за допомогою музики буде здійснюватися завдяки розвитку в них загальної музичності, ознаками якої є здатність відчувати характер, настрій музичного твору, співпереживати почуттю, проявляти емоційне ставлення, розуміти музичний образ; здатність вслухатися, порівнювати, оцінювати найбільш яскраві та зрозумілі музичні явища, що вимагає елементарної музично-слухової культури, довільної слухової уваги, спрямованої на ті чи інші засоби виразності; прояв творчого ставлення до музики, коли дитина слухаючи музику, по-своєму представляє художній образ, передаючи його у співі, грі, танцях та ін. Тому з розвитком загальної музичності дошкільників з'являється емоційне ставлення до музики, удосконалюється слух, формується та розвивається творча уява. Переживання дітей набувають своєрідної естетичної забарвленості [5]. О. Сухомлинський зазначав, що завдяки музиці, в людині пробуджується уявлення про прекрасне не тільки в оточуючому світі, але й у самому собі.

Естетичне виховання дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва, функціонуючи в єдності з іншими напрямками та формами виховання, є їхньою основою, яка створює психо-емоційне підґрунтя, забезпечує розвиток чуттєво-пізнавальних, інтелектуальних, вольових, комунікаційних здібностей.

Таким чином, феномен музично-естетичного виховання полягає в адекватному сприйманні мистецтва як специфічної форми суспільної свідомості та засобу естетичного впливу на особистість, що допомагає розвинути потенційні можливості, стати культурною, рівноправною людиною сучасного суспільства.

За допомогою музичного мистецтва формуються морально-етичні цінності, що виражаються у ставленні дитини до природи, людини, предметів у формі співчуття, співпереживання, шанування, благородства.

Музика, безпосередньо впливаючи на почуття дитини, формує її моральний вигляд, сприяє формуванню *моральної особистості*. О. Сухомлинський зазначав, що музика, мелодія, краса музичних звуків, – важливий засіб морального виховання людини, джерело шляхетності серця й чистоти душі. Музика відкриває людям очі на красу природи, моральних відносин у праці [2]. На думку педагога, культура виховного процесу в багатьох випадках визначається тим, наскільки насичене життя духом музики. Як гімнастика випрямляє тіло, так музика випрямляє душу людини [9]. На думку Н. Ветлугіної, музична діяльність створює необхідні умови для формування моральних якостей особистості дошкільника, закладає початкові основи загальної культури майбутньої людини [5]. В. Бехтерев стверджував, що від детальної розробки питання музичного виховання дітей раннього віку значною мірою залежить естетичний, та як наслідок, і моральний розвиток особистості.

Ідею морального впливу музики висловлювали й композитори. Г. Гендель зазначав, що від музики не лише просто необхідно отримувати задоволення, а під її впливом люди повинні ставати кращими. Л. Бетховен мріяв про те, щоб музикою висікати вогонь із мужніх душ. Д. Кабалевський наголошував, що важливе завдання музичного виховання – це вплив через музику на весь духовний світ дітей, і, передусім, на їх моральність [9].

Ідею морального виховання дітей засобами музичного мистецтва висловлювали вчені-дефектологи. Г. Волковою зазначено, що музика сприяє формуванню морального обліку дитини. Пісні про Батьківщину пробуджують почуття патріотизму, хороводи, пісні різних народів розширюють світогляд, виховують інтернаціональні почуття. Колективні пісні, танці, музично-рухові ігри укріплюють почуття дружелюбності, колективізму, співпереживання [1].

Велике значення музика має у процесі *національного виховання* дошкільників, що визначено як один із пріоритетних напрямів виховання, органічною складовою освіти. Низка корифеїв української педагогіки (Г. Ващенко, О. Ольжович, С. Русова, М. Стельмах, В. Сухомлинський, К. Ушинський) та сучасні вчені-педагоги (А. Богуш, В. Кононенко, А. Марушкевич, О. Монке, Ю. Руденко) вважають, що дошкільне виховання повинно бути національним, а його змістом і виховним матеріалом має стати українська народна культура і саме – український фольклор. За словами А. Богуш, фольклор – один з основних засобів морально-етичного виховання, це народна творчість, у якій художнє відображення дійсності відбивається у словесно-музично-хореографічних формах колективної народної творчості, що виражають життя й побут людей [3].

Про особливу роль української народної музики у формуванні інтересу до національних цінностей дітей дошкільного віку висловлювалися відомі мистецтвознавці (М. Колесса, О. Кошиця,

М. Лисенко, Г. Нудьга, З. Яропуд), письменники (І. Нечуй-Левицький, І. Франко), педагоги (С. Русова, В. Сухомлинський). Вони відзначали, що саме народна музика є найглибшою, найприроднішою, яка має таку надзвичайно сильну генетичну енергетику, що незаперечно під її впливом можливе становлення того неповторного, індивідуального обличчя та душі. В. Сухомлинський наголошував, що саме мелодія та слово рідної пісні – це могутня виховна сила, яка розкриває перед дитиною народні ідеали та сподівання. О. Ольжович (Олег Кандиба) з метою національного виховання радить використовувати народні іграшки, твори українського фольклору, а саме байки, казки та народні пісні. В. Кононенко вважав, що важливим засобом виховання в людини високих моральних якостей, якій притаманні кращі риси національного характеру є усна народна творчість: пісні, думи, легенди, казки, колядки, щедрівки, гаївки, коломийки, обрядова поезія [3].

І. Газіна у своєму дослідженні зазначала, що саме українська народна музика та пісня, які є прості для усвідомлення, надзвичайно емоційно забарвлені й наповнені змістом, що відображає традиційну українську національну культуру, без сумніву є оптимальними чинниками виховного впливу на дітей дошкільного віку. Музика для них є природною атмосферою, що пробуджує творчу активність, розвиває художньо-естетичні здібності особистості, специфічно впливає на глибинні процеси внутрішнього світу дитини, становлення патріотичних почуттів і формування інтересу до українських національних цінностей, що, своєю чергою, є надійним фундаментом подальшого формування громадянина-патріота зі стійкою національною свідомістю та самосвідомістю [2]. Національна культура виступає основою формування всебічно розвиненої особистості, її реалізації.

Висновки. Отже, аналіз літературних джерел довів, що музика, музичне мистецтво, впливаючи на свідомість людини на емоційному рівні, може стати чи не найбільш дієвим і потужним засобом виховного впливу саме в період дошкільного дитинства. Науковцями різних галузей, письменниками, мистецтвознавцями, педагогами та психологами доведено, що саме музичне мистецтво таїть у собі величезний виховний потенціал, використання якого сприяє формуванню особистості дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Г. А. Логопедическая ритмика : учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Г. А. Волкова. – М. : Гуманит. издат. центр «ВЛАДОС», 2002. – 272 с.
2. Газіна І. О. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку : навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта», вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / І. О. Газіна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. – 196 с.
3. Кисельова О. І. Морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец.13.00.08.

«Дошкільна педагогіка» / Ольга Ігорівна Кисельова ; Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2009. – 22 с.

4. Лисенко М. В. Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень у виконанні кобзаря Вересая / М. В. Лисенко. – К. : Музична Україна, 1978. – 95 с.

5. Методика музикального виховання в детском саду : учеб. для учащихся пед. уч-щ по спец. 03.08. «Дошк. Воспитание» / Н. А. Ветлугина, И. Л. Дзержинская, Л. Н. Комиссарова и др. ; под ред. Н. А. Ветлугиной. – М. : Просвещение, 1989. – 270 с.

6. Музыкальное воспитание детей с проблемами в развитии и коррекционная ритмика : учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / Е. А. Медведева, Л. Н. Комиссарова, Г. Р. Шашкина, О. Л. Сергеева ; под ред. Е. А. Медведевой. – М. : Издат. центр «Академия», 2002. – 224 с.

7. Смирнов С. Эмоциональный мир музыки : исследование / С. Смирнов. – М. : Музыка, 1990. – 320 с.

8. Фоломєєва Н. А. Педагогічні технології естетичного виховання дітей віком 5-10 років засобами музичного мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец.13.00.07. «Теорія і методика виховання» / Н. А. Фоломєєва ; АПН України. Ін-т пробл. виховання. – К., 2001. – 22 с.

9. Яхнина Е. З. Методика музикально-ритмічних занять з дітьми, имеющими нарушения слуха : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. З. Яхнина ; под ред. Б. П. Пузанова. – М. : Гуманит. издат. центр «ВЛАДОС», 2003. – 272 с.

РЕЗЮМЕ

Картавая Ю. А. Воспитательное воздействие музыкального искусства на формирование личности ребенка.

В статье освещен теоретический анализ проблемы воспитательного воздействия музыкального искусства на формирование личности ребенка дошкольного возраста. Автором отмечено, что развитие дошкольника, становление его как личности – кардинальная для дошкольного образования проблема. Музыкальное искусство имеет неисчерпаемый потенциал воздействия на внутренний мир ребенка, оно является своеобразным средством общения, способствует самопознанию и самовыражению личности, формированию его мировоззрения, о чем неоднократно говорили писатели, композиторы, педагоги, психологи, искусствоведы, ученые различных отраслей. Таким образом, музыкальное искусство имеет огромный воспитательный потенциал, использование которого способствует формированию личности ребенка дошкольного возраста.

Ключевые слова: музыкальное искусство, музыкальное воспитание, музыка, дети дошкольного возраста, гуманистическое, нравственное, эстетическое, национальное воспитание.

SUMMARY

Kartavaya Y. The educational impact of musical art in the formation of the child's personality.

This article presents a theoretical analysis of the problem of educational influence of musical art in the formation of the child's personality of the preschool age. The author notes that the development of a preschooler, his formation as a person - a cardinal problem for preschool education. Musical art has an inexhaustible potential impact on the internal world of the child, it is a kind of means of communication, promotes self-knowledge and self-expression of a personality, the formation of his world, as repeatedly told the writers, composers, teachers, psychologists, art historians, scientists in various spheres.

In the direction of humanistic education through the art of music it is transformed into personal human values that are essential in human life. Aesthetic education of preschool children by means of music is aimed at developing the ability to perceive, feel and understand beauty, notice the good and bad, act independently, joining thus to different types of artistic activity.

The author stresses that I. Gazina in her study has noted that the Ukrainian folk music and song that are easy to comprehend, highly emotive and full of meaning, reflecting the traditional Ukrainian national culture, undoubtedly the best educational factors impact on preschool children. Music for them is natural ambience that evokes creativity, develops artistic and aesthetic abilities of the individual, specifically affect the underlying processes of the internal world of the child, the formation of patriotic feelings and the formation of interest in the Ukrainian national values which, in turn, is a sure foundation for further formation of the citizen-patriot with wide national consciousness and identity. National culture is the basis of formation of a fully developed personality and its implementation.

Musical activity creates the necessary conditions for the moral education of the individual, the formation of his moral qualities, education foundations of general culture. National education by means of music aimed at the formation of patriotic feelings and interest in Ukrainian national values, in turn, is a reliable foundation for the further formation of a citizen-patriot. Thus, the art of music has a great educational potential, the use of which contributes to the formation of the child's personality of the preschool age.

Key words: *art of music, music education, music, pre-school children, humanistic, moral, aesthetic, national education.*

УДК 373.31:37.018.265

А. П. Колишкіна

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ І СІМ'Ї У ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ

У статті узагальнено спроби різних науковців визначити особливість взаємодії як соціального механізму. Здійснено аналіз сутності та структури поняття «взаємодія», у ході якого важливо звернутися до розгляду категорій «педагогічна взаємодія» та «спільна діяльність». З'ясовано, що взаємодія – самостійна категорія педагогіки, відмінна від «спільної діяльності», і проблема взаємодії виховних інститутів є більш багатоплановою, ніж аспект об'єднання виховних сил у спільній діяльності. Обґрунтовано структурні компоненти в системі взаємодії школи і сім'ї, уточнено функції взаємодії школи і сім'ї щодо формування екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів (діагностична, прогностична, ціннісна, організаційно-управлінська, рефлексивна), а також сформульовано визначення ключового поняття проблеми.

Ключові слова: *взаємодія, педагогічна взаємодія, методична взаємодія, спільна діяльність, функції взаємодії, виховання, поведінка, учні початкових класів.*

Постановка проблеми. Взаємодія школи та сім'ї – складна проблема, що пройшла тривалий розвиток, набуваючи різного сенсу, характеризуючись різними підходами до її розв'язання на різних етапах поступу суспільства. Актуальність проблеми взаємодії школи та сім'ї засвідчує її відображення в Законі України «Про освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Національній